

MANIFESTĂRILE ANTISEMITE DIN IUNIE-IULIE 1940 ÎN CONTEXTUL EVACUĂRII BASARABIEI ȘI A BUCOVINEI

„[...] Camaradul meu de la 21 Inf. îmi spunea ieri despre căpitanul Căpșuneanu un cuvânt care rezumă o întregă politică românească: [...] e rău, bate și înjură, dar are un lucru bun: nu-î suferă pe jidani și ne lasă și pe noi să dăm în ei. Este exact consolarea pe care o oferă nemții cehilor, polonezilor și sunt gata s-o ofere românilor.” (Mihail Sebastian)¹

Obiectivul nostru, în cadrul acestui studiu, este să analizăm evenimentele petrecute după încheierea evacuării Basarabiei și a nordului Bucovinei, în vara anului 1940, când unitățile militare române au fost implicate, pe direcțiile de retragere, în numeroase incidente cu caracter antisemit. Acestea au cuprins o paletă largă de acțiuni violente, de la aplicarea unor lovituri brutale până la masacre de mari proporții. Am preferat evitarea descrierii amănunțite a acestor incidente², ele fiind prea numeroase pentru a fi cuprinse în cadrul unei lucrări de proporții limitate, precum cea de față. Demersul de față are în vedere interpretarea faptelor în contextul generat de cedarea Basarabiei și a Bucovinei de Nord și explicarea modalităților prin care populația evreiască a devenit, în ochii opiniei publice, responsabilă de producerea unui dezastru. În acest scop, am utilizat două concepte preluate din domeniul antropologiei sociale: cel de „țap ispășitor”, bazat pe definițiile realizate de René Girard³ și Tom Douglas⁴, precum și cel de „panică morală”, definit de Stanley Cohen⁵. În lipsa unor lucrări neideologizate dedicate evenimentelor petrecute în iunie-iulie 1940, în contextul cedărilor teritoriale

---

¹ Mihail Sebastian, *Jurnal. 1935-1944*, prefață de Leon Volovici, note și indici de Gabriela Omăt, București, Humanitas, 1996, p. 257.

² O prezentare amănunțită a acțiunilor antisemite ale unităților Armatei Române, în vara anului 1940, este disponibilă în Jean Ancel, *Contribuții la istoria românilor. Problema evreiască (1933-1944)*, vol. I, partea I, București, Hasefer, 2003, pp. 199-261.

³ René Girard, *The Scapegoat*, trad. Yvonne Freccero, Baltimore, The Johns Hopkins University Press, 1986, pp. 12-24.

⁴ Tom Douglas, *Scapegoats: Transferring Blame*, London/New York, Routledge, 1995, pp. 51-70.

⁵ Stanley Cohen, *Folk Devils and Moral Panics*, ediția a III-a, London/New York, Routledge, 2002, pp. 1-21.

produse ca urmare a ultimatumului sovietic înaintat la 26 iunie 1940, am considerat oportună efectuarea unui demers de reinterpretare, circumscris procesului de reprofesionalizare în care se află domeniul istoriei, a evenimentelor în care a fost implicată armata română în timpul evacuării Basarabiei și a Bucovinei de Nord.

Basarabia a reprezentat, în perioada interbelică, un amestec etnic aproape unic în Europa, comparabil doar cu Macedonia în privința diversității etniilor care conviețuiau în același spațiu geografic restrâns. Pe lângă români, ruși și găgăuzi, aici trăiau ucraineni, bulgari, evrei, germani, greci și exista chiar și o colonie de negustori elvețieni angrenați în comerțul cu vin⁶. Dacă ținem seama de faptul că regiunea era săracă și izolată, tensiunile etnice erau inevitabile. Proprietățile agricole din Basarabia aparținuseră unora dintre cei mai importanți, dar totodată retrograzi latifundiar din imperiul rus, astfel că ideile revoluției bolșevice au prins rapid contur, manifestându-se cu violență⁷. Unirea Basarabiei cu România nu a produs o calmare a tensiunilor de la nivelul comunităților evreiești, în mare parte neasimilate, sărace și devotate cultului religios, deoarece acestea au intrat în contact cu antisemitismul românesc⁸.

În Europa răsăriteană, atât creștinismul, cât și iudaismul erau mijloace de propagare a două tipuri de naționalism, cu divergențe mai acute decât în Occident⁹. Problema evreilor din Basarabia era de a supraviețui fizic și etnic, prin practicarea iudaismului, la care se adăugau și alte caracteristici care făceau acest grup să fie simțit ca diferit, chiar ostil: vorbirea limbii idiș sau, în cel mai bun caz, a unei limbi române cu accent puternic, vestimentația hasidică și practicarea unor obiceiuri care nu erau privite cu ochi buni de locuitorii creștini¹⁰. După unirea cu România, Basarabiei i-a fost tăiată importanta conexiune cu Odessa și alte centre economice însemnate din fostul imperiu rus, produsele agricole ale regiunii intrând în competiție cu produse similare din Vechiul Regat, iar comerțul evreiesc fiind reorientat către noua piață de desfacere mai săracă¹¹.

Evreii din celelalte regiuni alipite României, Transilvania și Bucovina, mai dezvoltate sub raport economic, aparțineau totuși unor culturi distincte: maghiară, respectiv germană. Astfel, cei din Transilvania au adoptat o politică de conservare a vechii ordini sociale, opunându-se românizării orașelor transilvănene și luptând pentru menținerea școlilor și presei maghiare, justificând acuzele naționaliștilor,

---

⁶ Francisco Veiga, *Istoria Gărzii de Fier (1919-1941). Mistica ultranaționalismului*, trad. Marian Ștefănescu, ediția a II-a, București, Humanitas, 1995, p. 114.

⁷ *Ibidem*, p. 115.

⁸ Nicolas M. Nagy-Talavera, *O istorie a fascismului în Ungaria și România*, trad. Măriuca Stanciu, Ecaterina Geber, București, Hasefer, 1996, p. 354.

⁹ *Ibidem*.

¹⁰ *Ibidem*.

¹¹ Veiga, *Istoria Gărzii de Fier*, p. 115.

pentru care evreii reprezentau dușmanii procesului de unificare politico-administrativă a României¹². În concordanță cu opiniile manifestate în Transilvania, evreii din Bucovina au fost nemulțumiți de plecarea administrației austriece, care nu era antisemită, și de înlocuirea ei cu o administrație românească percepută a fi coruptă. Etnicii evrei fuseseră loiali coroanei austriece și, asemeni coreligionarilor din Transilvania, s-au opus procesului de asimilare¹³. Naționalismul românesc a identificat în opoziția minorității iudaice o sursă de consolidare a ideologiei, în vreme ce evreii din Basarabia, în căutarea unor ideologii potrivite noului context politic, preferau sionismul sau comunismul în dauna naționalismului incompatibil cu cerințele de a fi tratați ca egali ai cetățenilor români¹⁴.

Anii `20 au proliferat unele teorii, îndeosebi în cercurile primului val de emigranți ruși „albi”, care configurau un antisemitism proeminent ce identifica izbucnirea revoluției ruse cu un presupus complot evreiesc universal. Ideea de complot a contaminat un important segment al elitei politice germane, care a explicat înfrângerea din război prin teoria „pumnalului înfipt în spate”. În paralel, un document fals precum *Protocoalele înțelepților Sionului* s-a răspândit în întreaga Europă, devenind foarte popular, făcând ca, pentru mulți susținători ai dreptei extremiste, conflictul împotriva comunismului să fie identificat cu lupta împotriva evreilor și a presupusului complot orchestrat de aceștia¹⁵. În România, Corneliu Zelea Codreanu nu a rămas departe de această tendință, antipatia sa față de ideologiile de stânga transformându-se într-un antisemitism din ce în ce mai accentuat, repunând în circulație credințe dobândite prin influența exercitată de A.C. Cuza¹⁶. În viziunea lui Codreanu, legătura dintre comunism și populația evreiască era indisolubilă: prima era forța de șoc, dar ariergarda, substratul care îl genera și îl susținea, era „iudaismul internațional”¹⁷. Această concepție definește, în linii mari, iudeo-comunismul, astăzi recunoscut drept unul dintre marile mituri ale perioadei interbelice, care a devenit, în acele timpuri, una dintre ideile sinistre care au influențat politica europeană, justificând numeroase agresiuni și atitudini antisemite, culminând cu genocidul din Germania nazistă¹⁸. Antisemiții au exagerat implicarea evreilor în mișcările comuniste europene, au distorsionat faptele,

---

¹² Nagy-Talavera, *O istorie*, p. 354.

¹³ *Ibidem*.

¹⁴ *Ibidem*.

¹⁵ Michael Kellogg, *The Russian Roots of Nazism. White Émigrés and the Making of National Socialism, 1917-1945*, Cambridge, Cambridge University Press, 2005, pp. 219-238.

¹⁶ Veiga, *Istoria Gărzii de Fier*, p. 54.

¹⁷ *Ibidem*.

¹⁸ Stanisław Krajewski, *Jews, Communism and the Jewish Communists*, în András Kovács, Eszter Andor (ed.), *Jewish Studies at the Central European University*, 2000, p. 123.

interpretându-le în contextul unor teorii ale conspirației destul de atractive încât să suscite un interes larg¹⁹.

În România, în cadrul clasei politice, a fost profesat și un antisemitism de circumstanță, începând chiar cu familia Brătianu; însă ramificațiile complexe ale intereselor economice și politice nu au oprit accesarea unor evrei în rândurile liberalilor²⁰. De la figurile marcante ale țării, antisemitismul cobora, prin mica burghezie, în straturile populare ale societății, transformându-se într-un sentiment mai mult sau mai puțin înrădăcinat, în funcție de regiunea în care se manifesta²¹.

Când s-a dat startul evacuării Basarabiei și a Bucovinei de Nord, iar mărturiile privind comportamentul antiromânesc al minoritarilor au început să fie vehiculate în rândul refugiaților, comentariile nu au fost pozitive, iar pentru predicatorii naționalismului, evenimentele petrecute în vara lui 1940 se arătau ca niște profeții dovedite. În acest context, unele unități militare evacuate din teritoriile cedate s-au făcut responsabile de acte de violență împotriva evreilor întâlniți pe liniile de retragere.

1. Acțiunile antisemite ale armatei

Știrile sosite din teritoriile cedate îi aveau ca protagoniști pe unii evrei acuzați de afișarea sentimentelor antiromânești²², de umilirea, dezarmarea și jefuirea mai multor militari aflați în retragere²³, precum și a numeroase grupuri de civili implicați în evacuare²⁴. Rapoartele întocmite de comandantii unităților evacuate erau, într-o mare măsură, critice la adresa comportamentului manifestat de grupurile comuniste în acele zile, rareori făcându-se o separație clară între minoritățile implicate. În ciuda faptului că ucraineni, ruși și bulgari s-au numărat printre instigatorii acelor acte de violență, atitudinea critică împotriva acestor minorități a fost edulcorată²⁵.

Acțiunile antisemite comise de soldații români au fost de două tipuri: în prima categorie se numără acele cazuri de rănire sau ucidere a evreilor întâlniți în trenuri, unii dintre ei fiind aruncați între stații, din vagoanele aflate în mișcare, actele fiind comise de grupuri reduse de soldați; în cea de-a doua categorie includem crimele comise de unități întregi, care se retrăgeau pe jos până la destinația finală. Din acest motiv, ele sunt întâlnite în zona Bucovinei și a nordului Moldovei, unde distanța scurtă a permis ca trupele să efectueze evacuarea fără

¹⁹ *Ibidem*.

²⁰ Veiga, *Istoria Gărzii de Fier*, p. 54.

²¹ *Ibidem*.

²² Arhivele Naționale ale României, fond *Dirrecția Generală a Poliției*, nr. 30/1940, f. 38.

²³ *Ibidem*, f. 48.

²⁴ Direcția Județeană Iași a Arhivelor Naționale, fond *Prefectura județului Iași*, nr. 3/1940, f. 250.

²⁵ AnceI, *Contribuții*, p. 203.

mijloace motorizate, până la noile baze militare. Datorită participării unor unități întregi, coordonate de câte un ofițer, acțiunile de acest tip au fost de amploare, culminând cu producerea crimelor de la Dorohoi.

Incidentele din trenuri au început să se producă din prima zi a evacuării. Pe liniile de cale ferată utilizate de trenurile care realizau legătura între Iași și alte orașe ale țării au fost descoperite persoane rănite sau decedate, toți fiind evrei²⁶. Pentru un soldat, riscul de a fi prins, era minim, deoarece descoperirea cadavrelor se producea târziu, când vinovații nu se mai aflau în vagoane. Cu toate că unii evrei și-au luat măsuri de precauție, alegând să călătorească doar cu trenuri rapide și să nu vorbească pentru a nu atrage atenția, astfel de crime s-au produs pe tot parcursul evacuării, când numeroși soldați au călătorit cu trenul pentru a se reuni cu unitățile de care aparțineau²⁷. Aceste acte nu au avut o motivație specifică, fiind doar izbucniri de mânie împotriva unor evrei obișnuiți²⁸, însă evenimentele permit interpretări multiple. În opinia lui Armin Heinen, ele ar reprezenta niște acte simbolice care ilustrau imposibilitatea unei conviețuiri în spațiu restrâns sau expresia furiei personale, exteriorizată prin intermediul defenestrațiilor; însă pot fi privite și drept acte de purificare simbolică²⁹. Totodată, menționăm faptul că, în timpul evacuării, gările și trenurile au fost punctele unde grupurile comuniste și unitățile sovietice au comis numeroase abuzuri care au lezat buna desfășurare a operațiunilor.

Actele de violență grave, comise de unități aflate în retragere, s-au produs sub pretextul eliminării pericolului bolșevic, însă numai unul dintre masacrele ce au avut loc în contextul evacuării a avut un substrat politic, fiind vorba de un incident, din 30 iunie, petrecut în satul Ciudei, județul Storojineț, unde unitatea comandată de maiorul Valeriu Carp a întâlnit și ucis o parte din participanții la sărbătorirea apropiatei sosiri a trupelor sovietice³⁰. Maiorul Carp avea să-și construiască o reputație de inițiator de pogromuri, continuând, în a doua zi, cu un masacru care a numărat 36 de victime, urmând ca, în 1941, aflat din nou în Ciudei, să ordone uciderea a 450 de evrei³¹.

Cele mai grave acțiuni antievreiești ale armatei române au fost masacrele petrecute la Dorohoi și Galați. În primul caz, incidentele s-au petrecut pe fundalul

---

²⁶ DJAN Iași, *Prefectura*, nr. 1/1940, f. 84, f. 103, f. 121, f. 142, f. 176, f. 187.

²⁷ Sergiu Stanciu (coord.), *Evreii din România între anii 1940-1944, vol. III, 1940-1942: Perioada unei mari restriți*, Partea I, București, Hasefer, 1997, p. 40.

²⁸ CISHR, *Raport final*, Iași, Polirom, 2004, p. 82.

²⁹ Armin Heinen, *România, Holocaustul și logica violenței*, trad. Ioana Rostoș, Iași, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”, 2011, p. 123.

³⁰ Radu Ioanid, *The Sword of the Archangel. Fascist Ideology in Romania*, trad. Peter Heinegg, New York, Columbia University Press, 1990, p. 201.

³¹ *Ibidem*.

confruntării româno-sovietice cauzate de neînțelegerile asupra amplasării exacte a noii frontiere româno-sovietice. Doi ofițeri români au murit în luptă, iar în aceeași ciocnire, un soldat evreu a fost ucis când încerca să-și apere comandantul. Atacurile contra evreilor din localitate au început la 1 iulie 1940, în timpul funeraliilor căpitanului Boroș și ale soldatului evreu, în cimitirul Dorohoi. Soldații români au omorât zece soldați evrei care participau la ceremonia funerară. Agresiunile au continuat și în alte zone ale orașului, fiind uciși alți câțiva zeci de evrei. După acest scurt episod, soldații români au provocat dezordine în oraș, ucigând numeroși civili evrei (cifra oficială a fost de 53 de evrei decedați). În plus, mulți evrei din localitate au fost răniți. Violențele au încetat doar la intervenția generalului Constantin Sănătescu, comandantul Corpului 8 Armată³².

Un număr mai mare de victime a fost înregistrat la Galați, unde aproximativ 10.000 de persoane – printre care numeroși evrei – așteptau să treacă în Basarabia. În acest cadru tensionat provocat de evacuare, un grup de soldați români care se repatriau a deschis focul asupra unei mulțimi de civili, omorând în jur de 300 de persoane, majoritatea evrei, motivul invocat fiind fuga de sub pază³³.

Numărul total al civililor evrei aruncați din trenuri și uciși de soldații români a fost estimat la 136; 99 dintre ei au fost identificați. Pentru restul acțiunilor antisemite nu se poate face o statistică exactă, ridicându-se numeroase semne de întrebare legate de adevăratul număr al evreilor uciși la Dorohoi și Galați, din cauza tendinței de escamotare a faptelor din partea autorităților³⁴. Armata, ca instituție, nu a fost responsabilă de aceste evenimente, deoarece nu au fost emise ordine în acest sens din partea Marelui Stat-Major, acțiunile fiind pornite de la nivelul regimentului și transmise, de-a lungul lanțului de comandă, până la soldați³⁵.

2. „Țapul ispășitor”

Pe 26 iunie 1940, înainte de evacuare, Mihail Ghelmegeanu, ministrul de interne, a menționat posibile amenințări la adresa membrilor comunităților evreiești, justificate de atitudinea ostilă manifestată de populația din Basarabia. Știrile din zilele următoare conțineau referiri la umilințele suferite de militarii români și serveau unei condamnări a întregii minorități iudaice. Straniu, ministrul Ghelmegeanu prevăzuse aceste fapte³⁶. În circumstanțele unei traume naționale, s-a manifestat reflexul vindicativ și, pentru că acuzația de lașitate nu putea fi acceptată la scară națională, a fost căutată o formulă de compensație care presupunea pasarea responsabilității pe umerii tradiționalului „țap ispășitor”,

³² CISHR, *Raport final*, p. 83.

³³ *Ibidem*.

³⁴ Ioanid, *Sword of the Archangel*, p. 201.

³⁵ Ancel, *Contribuții*, p. 212.

³⁶ Andrei Pippidi, *The Pogrom That Never Happened*, în Kovács, *Jewish Studies*, p. 169.

urmând ca unitatea națiunii să fie reconstruită prin eliminarea alogenilor, principalii suspecți acuzați de trădare³⁷.

Transferul oficial al responsabilității s-a produs în Senat, unde explicația dată pentru umilința suferită de armata română era aceea că evreii „vânduseră țara”³⁸. Curând, acest argument a devenit un clișeu popular printre români, fiind repetat în presă. Într-adevăr, evreii basarabeni și bucovineni nu au purtat doliu la evacuarea provinciilor în care, ca în întreaga Românie, politica antisemită se transformase în lege, iar o parte dintre ei au umilit trupele aflate în retragere, dar nu numai evreii au luat parte la aceste evenimente. Ucrainenii, bulgarii, chiar și români au inițiat și susținut manifestări împotriva armatei în retragere, iar toți aceștia erau pur și simplu comuniști, la fel ca în Polonia capturată de sovietici³⁹.

La o examinare critică, generalizările din documentele militare și din mărturiile refugiaților ar trebui să pună semne de întrebare. „Evreii”, „bandele evreiești”, „bandele jidovești”, „iudeo-comuniști” sunt expresiile cele mai utilizate de autorii rapoartelor pentru a desemna grupurile de simpatizanți comuniști. Componenta etnică a acestor grupuri nu putea fi determinată de un observator extern aflat, pe deasupra, într-o situație critică. În unele cazuri, expresiile generalizante au fost utilizate pentru a masca slaba coordonare a evacuării, existând cel puțin trei cazuri de generali care și-au părăsit trupele, apoi relatând cum unele grupuri de comuniști au fost responsabile de haosul generat⁴⁰. Etnicii ucrainenii erau cunoscuți ca având atitudini prosovietice, organizația comunistă din Basarabia cuprinzând numeroși reprezentanți ai acestei etnii⁴¹, însă rapoartele nu fac distincție între evreii, bulgarii, ucrainenii și românii care au sărbătorit cedarea teritorială.

În plus, la realizarea prototipului simpatizantului comunist, etnia nu joacă un rol atât de important precum poziția socială. Localitățile din Bucovina, unde ideologia comunistă a câștigat adepți, se remarcă printr-o rată mai ridicată a muncitorilor necalificați, care nu dețineau pământ și nici nu sperau să devină vreodată proprietari⁴². Aducând în atenție doar exemplul orașului Cernăuți, cel mai important centru industrial din Bucovina, observăm că datele statistice relevă

---

³⁷ *Ibidem*.

³⁸ Alexandru Șafran, *Un tăciune smuls flăcărilor. Comunitatea evreiască din România (1939-1947). Memorii*, trad. Țicu Goldstein, București, Hasefer, 1997, p. 52.

³⁹ Michael Shafir, *Între negare și trivializare prin comparație: negarea Holocaustului în țările postcomuniste din Europa Centrală și de Est*, Iași, Polirom, 2002, pp. 77-78.

⁴⁰ CISHR, *Raport final*, p. 80.

⁴¹ Mihail Bruhis, *Rusia, România și Basarabia (1812, 1918, 1924, 1940)*, Chișinău, Universitas, 1992, p. 299.

⁴² Ionel Sârbu (ed.), *Documente britanice despre România anilor 1940-1945*, Iași, Junimea, 2004, p. 41.

existența a 5.661 de muncitori necalificați, un număr semnificativ din care se puteau recruta simpatizanți comuniști⁴³. În același timp, țărani ucraineni proprietari de pământ nu manifestau vreo atracție deosebită față de comunism și aceasta din trei mari motive: iminenta deposedare de proprietăți, atitudinea antireligioasă a regimului comunist și posibilitatea de a fi deportați în regiunile din interiorul Rusiei⁴⁴. Totodată, evreii capitaliști și-au manifestat lipsa de simpatie față de ideile comuniste, părăsind Basarabia și Bucovina alături de restul populației⁴⁵. Aceste fapte susțin ipoteza conform căreia grupurile de comuniști apărute în zilele evacuării erau alcătuite din activiști și o parte a segmentului de populație marginalizat și pauperizat. În definitiv, pentru multe astfel de persoane, comunismul a reprezentat o formă de asimilare care le fusese refuzată în cadrul națiunii române⁴⁶.

Confruntate cu o criză majoră, care punea sub semnul pericolului supraviețuirea regimului patronat de Carol al II-lea, autoritățile au făcut din evrei un paratrăsnet politic, canalizând valul nemulțumirii populare către această minoritate, edificatoare fiind reacția presei românești, dezlănțuită mai mult în privința evreilor decât a Uniunii Sovietice. Având în vedere cenzura instituită în timpul regimului autoritar al lui Carol al II-lea, deturnarea trebuie să se fi petrecut cu acceptul tacit al guvernului⁴⁷. În lumina evenimentelor din Basarabia, Partidul Comunist din România, prin Ștefan Foriș, proaspăt întors de la Moscova, a emis două ipoteze despre modul în care forțele politice urmau să gestioneze situația internă, ambele adevărindu-se până în septembrie 1940. Prima lua în considerare faptul că Garda de Fier avea să manifesteze împotriva regelui și a guvernului, acuzându-i de slăbiciune, respectiv trădare, căutând să preia puterea executivă. A doua ipoteză viza deturnarea atenției opiniei publice spre populația evreiască, astfel regele optând pentru o soluție de mijloc prin care Gărzii de Fier să îi fie refuzat accesul la putere, în dauna unui guvern de esență germanofilă, care ar fi urmat să implementeze o legislație antisemită fără excese, obținând atât o calmare a opiniei publice, cât și simpatia Germaniei⁴⁸.

Ipotezele despre modul în care o societate își alege „țapul ispășitor” în situații de criză își găsesc un punct comun în privința motivelor care conduc la o astfel de reacție. Înainte de toate, minoritățile etnice sau religioase tind, în bună

⁴³ Valeriu Florin Dobrinescu, Ion Pătroiu (ed.), *Documente străine despre Basarabia și Bucovina (1918-1944)*, trad. Anca Marcela Nicolae, Diana Puică, București, Editura Vremea, 2003, p. 102.

⁴⁴ Sârbu, *Documente britanice*, p. 43.

⁴⁵ *Ibidem*, p. 78.

⁴⁶ Krajewski, *Jews, Communists*, p. 125.

⁴⁷ CISHR, *Raport final*, p. 81.

⁴⁸ ANR, *Direcția Generală a Poliției*, nr. 199/1940, ff. 143-144.

parte a societăților, să polarizeze majoritățile în privința lor, unele minorități devenind susceptibile în fața persecuției, în vreme ce victimele sunt alese aleatoriu, însă din cadrul aceluși grup⁴⁹. Fenomenul își are originea în nevoia de a disipa tensiunea generată de un factor cunoscut sau necunoscut, procesul producându-se la un nivel aflat sub sfera conștientului, dar mascat de ceea ce pare a fi o raționalizare extrem de logică⁵⁰. Cu cât societățile au devenit mai largi, diversificate și secularizate, fenomenul de transfer al vinovăției de la un grup majoritar către un grup minoritar a devenit din ce în ce mai des întâlnit, pierzându-și caracteristica ritualică și simbolică din perioada medievală și transformându-se într-o strategie cu obiectivul specific de a menține existența unei structuri amenințate de o criză. Așadar, responsabilitatea erorii este transferată altora și, într-un fel, elementul sacrificiului încă se păstrează⁵¹.

Tiparul transferului de vinovăție (*scapegoating*) are sens în contextul evenimentelor din iunie-iulie 1940, în special în cazul guvernului și al regelui. Pe lângă acceptul tacit al abordărilor tendențioase din presă, legislația antisemită aplicată de guvernul condus de succesorul lui Gheorghe Tătărescu, Ion Gigurtu, a avut, în afara motivației ideologice determinate de alinierea la politica germană, scopul de a satisface cererile, din partea unui segment important al societății, de a fi pedepsiți vinovații. Nu de puține ori evreii au fost incluși în categoria țărilor ispășitori, deoarece transferul de vinovăție a fost suportat de grupul mai mic și mai vulnerabil, care nu se putea împotrivi⁵².

În privința acțiunilor întreprinse de unele unități ale armatei, motivul invocat de inițiatorii crimelor a fost îndepărtarea pericolului bolșevic, iar presupusa trădare evreiască a condus la aplicarea unor sancțiuni purificatoare după o umilință colectivă⁵³. Evoluția pogromului diferențiază erupțiile de violență din secolul XIX de cele din secolul XX, din perspectiva percepției asupra pericolului răsturnării ordinii statului de către evrei. În secolul al XIX-lea, acestea s-au produs atât în vremuri liniștite, cât și în timpul unor crize, în timp ce masacrele antisemite din timpul Primului Război Mondial, al războiului civil din Rusia și al războiului ruso-polonez au vizat o populație evreiască percepută ca instrument neloyal al puterilor străine sau al revoluționarilor bolșevici, iar până la finalul anilor '20, evreul a devenit sinonim cu marea primejdie asupra statului⁵⁴. Astfel, la apariția unor noi crize la

---

⁴⁹ Girard, *The Scapegoat*, p. 17.

⁵⁰ Douglas, *Scapegoats*, p. 108.

⁵¹ *Ibidem*, p. 107.

⁵² *Ibidem*, p. 38.

⁵³ Pippidi, *The Pogrom*, p. 163.

⁵⁴ Jonathan Dekel-Chen, David Gaunt, Natan M. Meir, Israel Bartal (ed.), *Anti-Jewish Violence. Rethinking the Pogrom in East European History*, Bloomington/Indianapolis, Indiana University Press, 2010, pp. 4-5.

nivel național, persecutorii erau convingeți că un grup mic de persoane sau chiar un singur individ, în ciuda neimportanței sale, era periculos pentru întreaga societate. Acuzațiile stereotip, precum iudeo-bolșevismul sau pericolul bolșevic, menționate de maiorul Valeriu Carp, justifică și facilitează această credință, conferind persecutorilor rolul de mediator, iar raportul dintre insignifianța individului și enormitatea societății este micșorat⁵⁵.

3. „Panica morală”

Deși termenul „panică morală” a intrat în uzul sociologilor abia la începutul anilor `60, definind condițiile în care o persoană sau un grup ajung să fie percepute ca pericole pentru valorile și interesele unei societăți, el a fost utilizat pentru a interpreta și evenimente din trecut caracterizate de apariția unor episoade de panică lipsite de o bază solidă: vânătorile de vrăjitoare, pogromurile, Panica Roșie din Statele Unite ale Americii etc. Rolul major în provocarea și menținerea unei panici morale îl are presa, de obicei angajată conștient într-o luptă împotriva unor persoane sau grupuri considerate a fi periculoase, acționând ca agenți ai indignării cititorilor⁵⁶. O panică morală este, în general, descrisă prin cinci trăsături definitorii: îngrijorare, ostilitate, consens, disproporționalitate și volatilitate⁵⁷. Astfel, fenomenul debutează cu un motiv de îngrijorare față de acțiunile unui grup minoritar, existând ostilitate între majoritate și minoritate, în timp ce ideea de primejdie devine larg acceptată în cadrul societății din cauza modului agresiv în care presa ridică problema, ajungându-se, într-un final, ca măsurile luate pentru rezolvarea situației să nu fie proporționale cu amenințarea reală.

Ultimatum-ul sovietic și evacuarea teritoriilor cedate au adus o bruscă intensificare a prezenței termenului „iudeo-bolșevic” în presa scrisă din România. Reprezentarea populației evreiești ca infidelă și trădătoare în raport cu statul român, avea deja vechime, măsurile punitive, întreprinse începând cu ianuarie 1938 fiind justificate după primirea ultimatumului. După cedarea teritorială, percepția mediatică a minorității evreiești a cunoscut o nouă simplificare: propensiunea spre comunism era considerată definitorie pentru evrei⁵⁸.

Pe scurt, reprezentarea mediatică, modelată mereu propagandistic, institua frecvent un semn de egalitate între evreu și comunist sau bolșevic, operație pe care nimeni nu o pune în vreun fel la îndoială⁵⁹. În aceste condiții, atracția evreilor români pentru statul sovietic, îndată după ce acesta s-a extins până la Prut, a

⁵⁵ Girard, *The Scapegoat*, p. 15.

⁵⁶ Cohen, *Folk Devils*, p. 7.

⁵⁷ Erich Goode, Nachman Ben-Yehuda, *Moral Panics. The Social Construction of Deviance*, Oxford, Wiley-Blackwell, 2009, pp. 17, 31, 38, 41, 59.

⁵⁸ CISHR, *Raport final*, p. 95.

⁵⁹ *Ibidem*.

devenit un fel de leitmotiv în presa timpului. Ziarul *Curentul* găzduia, în iulie 1940, reportaje de la noua graniță româno-sovietică în care era descris un exod necentenit de evrei români spre Basarabia tocmai devenită sovietică. Nu erau utilizați termenii de „iudeo-bolșevici” sau „iudeo-comuniști” pentru a-i desemna pe cei în cauză, însă autorul era animat de convingerea că ceva irezistibil îi atrăgea pe evrei spre lumea sovietică, ceva himeric, propriu spiritului lor⁶⁰.

Tot în ziarul *Curentul*, evreii au fost catalogați drept singurii vinovați pentru evacuarea dezastruoasă, Pamfil Șeicaru nearătându-se surprins de „această mărturisire de abjecție iudaică”⁶¹. Așa-numitele bande evreiești erau caracterizate drept unele foarte bine organizate, având chiar caracter paramilitar, acționând drept ariergardă pentru trupele sovietice⁶². În contrast, ofițerii sovietici erau portretizați într-o lumină pozitivă, spunându-se că s-au purtat foarte atent cu militarii români⁶³, la fel ca și populația rusă, foarte decentă chiar și când și-a manifestat bucuria pentru venirea Armatei Roșii⁶⁴.

Ideea că evreimea basarabeană și bucovineană, în ansamblul ei, a jubilat la anexarea de către Moscova a celor două regiuni, arătându-și astfel sentimentele antiromânești și prosovietice, cunoștea o varietate de expresii, de la aserțiunea abruptă și nechestionabilă la prezentarea de dovezi considerate irefutabile. Ziarul *Universul* a publicat, de pildă, fotografii reprezentând persoane exprimându-și bucuria, având sub ele mențiunea: „Manifestările iudeo-comuniștilor la Chișinău pentru răpirea Basarabiei și Bucovinei de Nord de către bestiile roșii”. În comentariul care însoțea fotografiile se preciza încă o dată: „Mitrele hidoase din fotografii sunt ale evreilor din Chișinău”. Deși în imaginile respective nu exista niciun indiciu care să susțină o asemenea identificare, certitudinea autorului nu cunoștea nicio fisură, finalul articolului instituindu-se într-un îndemn punitiv: „Recunoaștem munca grea a autorităților noastre la identificarea acelor care ne-au fost dușmani și asasini. Dar, odată identificați și dovediți că au participat la neîntrecutele și feroasele orori, nici o milă”⁶⁵.

Fără îndoială, în numeroase ocazii de-a lungul istoriei, pentru probleme apărute ca rezultate directe ale slabei guvernări, a unor calcule politice greșite sau a unor catastrofe și dezastre naționale au ajuns să fie învinovați anumite grupuri sociale, evreii numărându-se în multe cazuri printre cei care au suportat consecințele. Nu întâmplător s-a ajuns ca această etnie să fie acuzată, deoarece transferul vinovăției este efectuat către acel grup asupra căruia majoritatea a

⁶⁰ *Ibidem*.

⁶¹ Pamfil Șeicaru, *Apel către români*, în *Curentul*, 2 iulie 1940, p. 6.

⁶² P. Tipărescu, *Cum s-a făcut evacuarea Basarabiei*, în *Curentul*, 8 iulie 1940, p. 7.

⁶³ *Curentul*, 9 iulie 1940, p. 3.

⁶⁴ P. Tipărescu, *Cinci zile de precipitări uluitoare*, în *Curentul*, 9 iulie 1940, p. 3.

⁶⁵ CISHR, *Raport final*, p. 96.

dezvoltat ostilitate, de obicei bazată pe percepția diferențelor, dar și pe o doză de ignoranță. Miturile nu se formează în jurul asemănarilor, ci a diferențelor, servind la relevarea unor particularități care se presupun a fi comune unor întregi rase sau popoare. În cadrul unor societăți aparent tolerante, diferențele dintre majoritate și minoritate vor fi tolerate, dar vizibile și întotdeauna disponibile pentru a fi utilizate pentru evidențierea deficiențelor minorității, care devin mitologizate în cadrul comunității-gazdă⁶⁶. Acestui fapt i se datorează ușurința cu care presa din România putea relata evenimente în modul descris mai devreme, explicând acțiunile unor etnici evrei pe baza unor mituri care s-au format pe tot parcursul perioadei interbelice, găsindu-și aici unul dintre momentele prielnice pentru a fi utilizate.

După cum vedem, caracteristicile unei panici morale au fost prezente, mai puțin volatilitatea, aceasta din cauza contextului critic, pe plan intern și extern, generat de noi cedări teritoriale în august și septembrie 1940, urmate de abdicarea regelui Carol al II-lea și instalarea lui Ion Antonescu și a legionarilor la conducerea statului, continuând a fi promovată o politică antisemită la nivel de stat. În cele din urmă, evreii au devenit marota presei românești din timpul celui De-al Doilea Război Mondial, justificând chiar și continuarea războiului din est, după îndeplinirea obiectivului de recuperare a teritoriilor pierdute în dauna Uniunii Sovietice, motivată de necesitatea de a eradica iudeo-bolșevismul⁶⁷.

Concluzia la care ajungem, studiind evenimentele din vara lui 1940, este că regele și guvernul român au evitat asumarea răspunderii directe pentru dezastrul cedării și al evacuării, neintervenind în soluționarea gravelor deraieri cu caracter antisemit produse în contextul acestei crize. Societatea românească, oglindită într-o presă hipersensibilă angrenată în crearea și diseminarea unei „panici morale”, a refuzat acceptarea unei experiențe rușinoase care nu se potrivea cu valorile și idealurile subsumate discursului naționalist, preferând plasarea întregii vinovații pe umerii unui „șap ispășitor” și, mai târziu, acceptată necesitatea intrării într-un război de la care se dorea nu doar recuperarea unor teritorii pierdute, ci și pedepsirea presupușilor vinovați.

ALEXANDRU ȚÎRDEA

Universitatea „Alexandru Ioan Cuza” din Iași

---

⁶⁶ Douglas, *Scapegoats*, p. 38.

⁶⁷ Lya Benjamin, *Imaginea evreului în textele mareșalului Antonescu, în Realitatea evreiască*, nr. 166-167, 2002, p. 4.

THE ANTI-SEMITIC INCIDENTS OF JUNE-JULY 1940 IN THE CONTEXT
OF THE EVACUATION OF BESSARABIA AND NORTHERN BUKOVINA

Abstract

The main objective of our study is to analyze the events that took place after the end of the evacuation of Bessarabia and Northern Bukovina, during the early summer of 1940, when several Romanian military units were involved in a number of anti-Semitic incidents. The violence perpetrated by the Romanian soldiers took many forms, ranging from brutal individual hitting to large-scale massacres, which are not detailed in this study. We chose to analyze and explain the ways in which the Jewish population of Romania became, in terms of the public opinion, responsible for the disaster. In order to meet our goals, we used two important social anthropological concepts: the scapegoat making process, as defined by René Girard and Tom Douglas, as well as the moral panic concept defined by Stanley Cohen.

Taking into account the fact that the events of 1940 were mainly researched in the early post-communist years, mostly by historians driven by a nationalist agenda (Ioan Scurtu, Constantin Hlihor and Gheorghe Buzatu being the most prolific), we considered making an approach to reinterpret the events that preceded the Romanian involvement in the Second World War. The conclusion that we reached is that both King Carol II and the Romanian government avoided direct accountability for the territorial concessions and the catastrophic evacuation that followed. As a result, they did not solve the serious anti-Semitic derailment triggered by the crisis because it served their purpose. The Romanian society, which was reflected in the toxic press of the time, refused to accept a shameful experience that did not fit the values and ideals of the nationalist discourse, therefore the guilt was placed on the shoulders of a scapegoat.

KEYWORDS: nationalism, scapegoating, moral panic, Romanian Army, minorities.